TEPEKÖY HÖYÜK I
ERKEN TUNÇ ÇAĞI

EDİTÖRLER
SABAHATTİN ERDOĞAN
YUNUS ÇİFTÇİ
MİKAİL ERCEK

Ankara - 2023

TEPEKÖY HÖYÜK I
ERKEN TUNÇ ÇAĞI

Editörler
Sabahattin Erdoğan
Yunus Çiftçi
Mikail Ercek

Yayınlayan
Şükrü Devrez

Kapak ve Sayfa Tasarım
İsmet Filizfidanoğlu

ISBN: 978-625-6925-14-4

Bilgin Kültür Sanat Şti. Ltd.
Selanik 2 Cad., No: 64/13 Karahan İş Hanı 3 Kat, Kızılay-Ankara
Tel: 0312 419 85 67
www.bilginkultursanat.com / bilginkultursanat@gmail.com
Sertifika no: 20193

© Bilgin Kültür Sanat Yayınları
Yazarın ve yayınevinin yazılı izni olmadan
hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz.

Baskı:
Matsa Basımevi
İvedik O.S.B., Matbaacılar Sitesi 1514. Sokak No: 42
Yenimahalle/ANKARA
Telefon: 0312 395 20 54 Faks: 0312 395 20 54

İÇİNDEKİLER

Sunuş / **Murat Dağdeviren**.....VII

Sunuş / **Gökhan Yazgı** IX

Sunuş / **Sabahattin Erdoğan**..... XI

Tepeköy'ün (Muş) Beşerî Coğrafya Özellikleri 1
Human Geography Characteristics of Tepeköy Village (Muş)
İrfan Baytar

Muş ve Çevresinin Eski Çağ Tarihine Kısa Bir Bakış..... 21
A Brief Overview of Ancient History of Muş and its Surroundings
Hanifi Biber

Tepeköy Höyük Kurtarma Kazıları..... 53
Rescue Excavations of the Tepeköy Höyük
Sabahattin Erdoğan

Tepeköy Höyük Erken Tunç Çağı Mimarisi: Kronolojik Gelişim ve Değişimleri..... 81
Early Bronze Age Architecture of Tepeköy Höyük: Chronological Developments and Changes
Yunus Çiftçi

Tepeköy Höyüğü Erken Tunç Çağ Çanak Çömlekleri 111
Early Bronze Age Pottery in Tepeköy Höyük
Bilcan Gökçe - İlhan Kılıç

Muş/Varto Tepeköy Höyük Erken Tunç Çağı Depo Buluntusu.....133
Early Bronze Age Hoard from Tepeköy Höyük in Muş/Varto
Sinan Kılıç

Tepeköy Höyük'ten Çeç Mührü..... 159
A "Çeç" Seal from Tepeköy Höyük
Esra Kaçmaz Levent

Tepeköy Höyükte Ele Geçen Tunç Çağına Ait Bir Grup Pişmiş Toprak, Taş Figürin ve İdoller 169
A Group of Bronze Age Figurines and Idols Made of Terracotta and Stone Unearthed at Tepeköy Höyük
Umut Parlıtı

Muş/Varto Tepeköy Höyük Erken Tunç Çağı Sürtme Taş Aletleri 189
Early Bronze Age Stone Tools from Tepeköy Höyük in Muş/Varto
Sinan Kılıç

Tepeköy Höyük Erken Tunç Dönemi: Hayvan Kemik Kalıntıları 199
Tepeköy Höyük Early Bronze Age: Animal Bones Remains
Güneş Çil - Selma Sancak - Cem Haydaroğlu - Hakan Yılmaz

Erken Tunç Dönemi Kemik Alet ve Objeler: Tepeköy Höyük, Muş / Türkiye..... 233
Early Bronze Age Bone Tool and Objects: Tepeköy Höyük, Muş/Turkey
Selma Sancak - Güneş Çil - Hakan Yılmaz

TEPEKÖY HÖYÜK KURTARMA KAZILARI

Rescue Excavations of the Tepeköy Höyük

Sabahattin Erdoğan*

Abstract

Tepeköy Höyük is one of the important settlements introduced to the archeology community with three seasons of rescue excavations, provided very important data about both its own region and the history of the Eastern Anatolia Region. The stratification unearthed in the mound as a result of the excavations makes up for the deficiencies in terms of the general history of the region and changes what is known. The adventure of Tepeköy Höyük, which started in 3000 BC, has survived uninterruptedly, and the cultural spectrum of the region has been partially revealed. In this study, all the archeological studies carried out in the mound were handled and the methods followed and documentation studies were conveyed. The data obtained were examined and as a result, a general chronology was created and this chronology was explained with its general features.

Keywords: *Tepeköy Höyük, Early Bronze Age, Middle Bronze Age, Iron Ages, Urartu, Byzantine.*

Bugün artık Alpaslan 2 Barajı'nın suları altında kalan Tepeköy Höyüğü, Muş ili Varto İlçesi Tepeköy köyünün hemen kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Erzurum Muş yolunun 40. kilometresinde yer alan höyüğün batısında eski Muş Erzurum karayolu, doğu, kuzey ve güne-

* Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Van Türkiye, sabahattinerdogan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1957-0279.

yinde ise Kaynarca Deresi (Koşkar Deresi)[1] geçmektedir (Harita 1). Höyüğün çapı 35 m, yüksekliği ise vadi tabanından itibaren 14 m'dir. (Resim 1). 1966 yılında Muş İli Varto İlçesi depreminden sonra höyük üzerindeki yerleşimler, höyüğün etrafındaki düzlük alanlara yayılmıştır. 1966 yılına kadar köy yerleşimi, höyük üzerinde olduğundan köy, Tepeköy ismini almıştır.

Tepeköy ile ilgili ilk bilgilerin Prehistorik araştırmalar kapsamında Muş Bölgesi'ni de araştıran Kılıç Kökten'e ait olduğu ifade edilmektedir (Biber, 2018: 85). Ancak Kökten'in "höyük olabilir" notunu düştüğü tepenin Tepeköy olup olmadığı açık değildir. (Kökten, 1947: 463). Tepeköy Höyüğü'nün adı C. A. Burney tarafından 1956 yılında Muş'ta kaydedilen buluntu yerleri arasında geçmemektedir (Burney, 1958: 192-193; Russel, 1980: 132-134). Buna göre höyük aynı araştırmacının bölgede 1964 yılında yaptığı araştırmalar sırasında ziyaret edilen 25 kadar buluntu yeri arasında olabilir (Burney, 1966: 55). Hemen ertesi yıl Kayalıdere'de başlatılan kazıyla ilgili yayında adı geçmemekle birlikte, Tepeköy Höyüğü'nün bu kazılar sırasında keşfedilip incelenmiş olma olasılığı da vardır. Ele geçen çanak çömlek buluntularının daha sonraki bir yayında konu edilmiş olması, buranın yakından incelenmiş olduğunu ve buluntuların Ankara'da İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nde arşivlendiğini göstermektedir. Sözü edilen yayında, höyükte Kalkolitik Çağ yanında, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Orta Demir Çağı ve Orta Çağ dönemlerinin olduğu belirtilmiştir (French ve Summer, 1994: 77). M. S. Rothman bölgede 1991 ve 1993 yıllarındaki yüzey araştırmaları sırasında ziyaret ettiği höyükte İlk Tunç Çağı II ve III ile Orta Tunç Çağı, Erken Demir Çağı ve Orta Demir Çağı'na ait çanak çömlek parçaları toplamıştır (Rothmann, 1995: 284-285, 294, Tab. 1). Son olarak 2011 yılında Hanifi Biber ve ekibi tarafından höyük araştırılmış ve bunun sonucunda ele geçen malzemelerden yola çıkılarak Orta Demir Çağı ve Orta Çağ'a ait veriler elde edildiği bildirilmiştir (Biber ve Çavuşoğlu, 2013: 307).

1 Bu adlandırma derenin yukarı vadisindeki Yarlısu köyünün eski adı olan Goşkar'dan gelmektedir. Daha önce bu dere, olasılıkla eski haritalarda harf hatası yapıldığı düşünülerek "Çaybuhur Dere" diye kaydedilmiştir (French ve Summer 1994: 77).

Alparslan 2 Barajı'nın su toplama alanında kalan Tepeköy Höyüğü kurtarma kazıları Ahlat Müze Müdürlüğü başkanlığında 2014, 2017 ve 2018 yıllarında yürütülmüştür.

2014 Yılı Çalışmaları

2014 kazı sezonunda alanda değişik ölçülerde 10 açmada (A-1-a, A-1-b, A-1-c, A-2, A-3, B-1, B-2, B-3, B-4, B-5) çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu kazı sezonuna ait mevcut verilerden höyüğün stratigrafisi tam olarak belirlenememiştir. Stratigrafinin belirlenmesine dönük belgeleme yerine çıkan buluntuların fotoğraflanıp konumlarının yazıldığı bir kazı yöntemi uygulanmıştır. Yeterli belgeleme yapılamadığı için hedeflenen sonuçlara ulaşılamamıştır. Mevcut belgelemelerden ve eserlerin analojik incelemelerinden çalışmaların daha çok Orta Çağ ve Demir Çağı'na ait tabakalarda yürütüldüğü anlaşılmaktadır. İstenilen sonuçlara ulaşılamamasının bir diğer sebebi de höyük yüzeyinin Yakınçağ köy evleri tarafından tahrip edilmesinden kaynaklamaktadır (Resim 4).

Çalışmalar tahribatın yaşandığı çoğunlukla Orta Çağ (Bizans Dönemi) ve Demir Çağı'na ait tabakalarda gerçekleştirilmiştir (Resim 2). Yoğun tahribatın yaşandığı bu tabakalardaki mevcut verilerin ivedilikle korumaya alınması amacıyla böyle bir planlama yapılmıştır. 2014 yılı çalışmalarında derinleşme olmadığından Tunç Çağlarına ait veriler oldukça azdır. Ancak Ortaçağ (Bizans İmparatorluk Dönemi) Orta Demir Çağı'na (Urartu) ait veriler oldukça önemli bilgiler sunmaktadır[2] (Resim 3-5). Bizans Dönemi'nin en iyi kalıntıları kuzey ve orta alanda yapılan açmalarda tespit edilmiş olup, döneme ait birçok buluntu kayıt altına alınmıştır (Resim 3). Bizans tabakasının aksine Orta Demir Çağ tabakasında dönem ile özdeşleşen bulgulara ulaşılmıştır. Keza bu tabakada B2 açmasında ortaya çıkarılan bir adet *urne* (çömlek mezar) Urartu dönemi ile karakterize edilen bulguların başında gelmektedir. Bu *urne* ve çevresinde birer adet bronzdan insan ve boğa figürini ile birlikte bir adet Urartu maden işçiliği gösteren bronz

2 Bizans Dönemi'nin en iyi kalıntıları kuzey ve orta alanda yapılan açmalarda tespit edilmiş olup, döneme ait birçok buluntu kayıt altına alınmıştır.

iğne ele geçmiştir (Resim 4). Bahsi geçen *urne* dışında höyüğün farklı yerlerinde tahrip halde birkaç *urne* (A3) ve basit mezar daha ortaya çıkarılmıştır (Resim 5). (Kılınç ve Bingöl, 2016: 556-558). Buluntular, höyüğün 5,3 km kuzeybatısında bulunan ve Urartu'nun önemli kalelerinden sayılan Kayalıdere Kalesi ile olan bağlantıyı göstermesi açısından oldukça önemlidir (Burney, 1966; Erdoğan vd., 2020). Bunun yanı sıra yine aynı tabakada ele geçen Urartu çanak-çömlek örnekleri de dönemin özelliklerini yansıtmaktadır (Tayfur ve Erdoğan, 2022). Hem Bizans hem de Urartu tabakasında mimari kalıntılara rastlanılmış olmasına rağmen bir düzen dahilinde olmayan açmalar mimari dokuyu bağlantısız duvar-taş sıraları olarak göstermektedir.

2017 Çalışmaları

Çeşitli nedenlerle ara verilen kazı çalışmalarına 2017 yılında yeniden başlanılmıştır. Kazı sezonunda ikisi yeni bir diğeri de 2014 yılına ait olmak üzere 3 alanda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Kazı sezonunun sonunda karelaj sistemi yeniden düzenlenmiştir. 2014 yılında çalışılan A-1-a, A-1-b, A-1-c, A-2, A-3, B-1, B-2, B-3, B-4, B-5 açmalarına H-6, J-5, I-6, J-6, K-6, L-6 açma isimleri verilerek adlandırma ve tanımlamalar bu yeni sisteme göre yeniden güncellenmiştir (Resim 2). 2017 yılı çalışmaları bir önceki yıla göre nispeten daha sistemli bir kazı sezonudur. Karelej sistemi ve nivo kullanımı bir önceki kazı sezonuna göre verilerin daha sağlıklı olarak belgelenmesinde önemli rol oynamıştır. Her bir buluntunun fotoğraflama işlemleri ile buluntu fişlerinin doldurulmasına özen gösterilmiştir. Buna rağmen kazı sezonu açısından en büyük eksikliklerden birisi de tabaka veya konteksleri gösteren mimari çizimlerin olmayışıdır. Kazı fotoğrafları ile buluntular üzerinde yapılan analojik değerlendirmelere göre 2017 yılı verilerinin, daha çok Geç dönem (Bizans?) ve Urartu tabakalarına ait oldukları anlaşılmıştır. Az sayıdaki buluntulardan Tunç çağına inildiği anlaşılmıştır (Erçek ve Kılıç, 2019: 216).

Höyüğün orta ve kuzey kesimlerinde Ortaçağ tabakasına ait olduğu düşünülen duvarlar tespit edilmiştir. Çoğunlukla kesintiye uğrayan çamur harçlı taş örgü duvarların mekan ilişkisi net olarak anlaşılama-

mıştır. Höyüğün orta kısımlarında Urartu tabakalarına ait mimariye rastlanılmıştır. Özellikle B2 ve B4 açmalarında mekan ilişkisi olmayan düzensiz taş sıraları ile kalınlıkları 1,00 ile 2,00 m arasında değişen kalınlığa sahip duvarlar tespit edilmiştir (Resim 6). Karaz dönemine ait az sayıda seramik pişmiş toprak figürin ile at nalı ocak kalıntısı sezon sonu itibariyle Erken Tunç Çağ dönemine gelindiğini göstermektedir. İlk dönem kazıları (2014-2017) stratigrafinin belirlenmesi açısından yeterli olamamıştır (Resim 7). Ancak ilgili çalışmalarda elde edilen buluntular kültürel çeşitliliği anlamak açısından faydalı olmuştur.

2018 Çalışmaları

Ahlat Müze Müdürlüğü başkanlığında yürütülen 2018 yılı çalışmaları bilimsel sorumluluğumuzda gerçekleştirilmiştir[3]. Son kazı sezonu olan 2018 yılı Tepeköy Höyük için en verimli kazı dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. 2018 yılı itibariyle baraj inşaatı bitme aşamasına geldiğinden önceki yılların buluntu odaklı kazı çalışmalarının aksine çalışmalar stratigrafinin belirlenmesi doğrultusunda şekillenmiştir. Öncelikle höyüğün genelini temsil edecek stratigrafinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda höyüğün güney ve kuzeyinde yeni çalışma alanları belirlenmiştir. Çalışmalar eş zamanlı olarak höyüğün kuzeyindeki (I5, I6, J4, J5, K5, K6,), güneyindeki (J9, J10), ve eski çalışma alanı olan Sondaj I (J6) plan karelerinde başlatılmıştır (Resim 8).

Özellikle 2018 kısmen de 2017 yılı verilerine göre höyükte stratigrafi büyük oranda tespit edilmiştir. Sondaj I açmasında höyük seviyesinden 8,80 m derinlikte ana kayaya ulaşılmıştır. İlgili alanda höyüğün tabakalanmasına büyük oranda uyan sonuçlara ulaşılmıştır (Resim 9). Ayrıca tarihlendirme amacıyla Sondaj I dahil höyüğün farklı noktalarından numuneler alınmıştır. Kuzey, güney ve Sondaj I açmaları ile C14 tarihlendirme yöntemi verilerine göre Erken Tunç Çağı (Erken Transkafkasya Kültürü), Orta Tunç Çağı, Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı (Urartu), Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi köy yerleşimlerine ait tabakalar ortaya çıkarılmıştır. Bu dönemlere

3 Kazı çalışmalarına arkeolog Enisa Tayfur, Habibe Parlek, Kasım Ercek, Sanat Tarihçi Hasan Ceylan, Nurullah Uraz, antropolog Nesibe Küçük, restoratör Serkan Şanlı, müze temsilcisi, Kübra Kaçar ve İlhan Kılıç katılmışlardır.

ait olduğu tespit edilen mimari yapı kalıntıların yanı sıra çok sayıda envanterlik ve etütlük nitelikte korunması gerekli taşınır kültür varlığı gün yüzüne çıkarılmıştır.

V. Tabaka: Erken Tunç Çağı

- Erken Yapı katı	MÖ 2856 – 2811 (MÖ 2900-2600)
- Orta Yapı Katı	MÖ 2465 – 2276 (MÖ 2600-2400)
- Geç Yapı Katı	MÖ 2220 – 2211 (MÖ 2400-1900)
Geçiş Evresi	(ETÇ-OTÇ) (MÖ 2300-1900)

IV. Tabaka: Orta Tunç Çağı

- Erken Yapı Katı	MÖ 1955 – 1876 (MÖ 2000-1650)
- Orta Yapı Katı	MÖ 1437 – 1381 (MÖ 1650-1400)
- Geç Yapı Katı	MÖ 1342 – 1307 (MÖ 1400-1200)

III. Tabaka: Erken Demir Çağı

MÖ 1221 – 1016 (MÖ 1200 – 1000)

II. Tabaka: Orta Demir (Urartu) Çağı

- Erken Yapı Katı	(MÖ 900-600)
- Geç Yapı Katı	(MÖ 600-400)

I. Tabaka: Orta Çağ[4]

- Bizans İmparatorluk Dönemi	MS 10-11 yüzyıl
- Selçuklu Dönemi	
- Osmanlı Dönemi	

Höyük kazılarının en önemli sonuçları özellikle Erken Tunç Çağ ve Orta Tunç Çağ kültürlerinin iyi izlenebilmesidir. İlgili dönemler hem mimari hem de buluntu açısından zengindir. Demir Çağlarının Erken ve Orta Demir Çağ (Urartu) dönemlerine ait veriler sunması açısından da oldukça önemli bir höyüktür. Demir Çağlarına ait küçük buluntular ve çanak-çömlek buluntuları yoğun olmasına karşın mimari bulgular zayıftır. İlk dönem kazılarından yeterli düzeyde sonuç alınamaması ve modern köy tahribatları nedeniyle mimari doku tam

4 Sunulan veriler ve tarihler materyal kültür değerlendirmeleri ve C14 tarihleme yöntemiyle elde edilen sonuçlardır. Höyükten alınan numunelerin C14 analizleri Beta Analytic laboratuvarlarında gerçekleştirilmiştir.

olarak tespit edilememiştir. Hemen kuzeydoğusunda bulunan Urartu Krallığı'nın önemli kalelerinden biri olan Kayalıdere Kalesi ile olan ilişkilerin güçlü olduğu anlaşılmaktadır (Erdoğan vd., 2020: Zirekbilek ve Ayaz, 2022).

I. Tabaka: Bizans İmparatorluk Dönemi – Selçuklu ve Osmanlı Dönemleri

Kuzey ve güney alandaki yeni plankarelerde, yüzey üzeri mimari kalıntıların çoğu 1900 – 1966 yıllarına ait modern köy yerleşkesi tarafından tahrip edilmiştir. Ancak çalışma alanındaki az sayıda mimari kalıntı ve diğer buluntu grupları Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde höyüğün kullanıldığını göstermektedir (Resim 10-11). Hemen bir alt yapı katında ise Bizans İmparatorluk Dönemi'ne ait tahrip halde iki büyük yapı (Resim 12), çanak-çömlek parçaları, depolama birimleri (Resim 12, 13), pişmiş toprak kandiller ve bu döneme ait birçok buluntu ele geçmiştir. Ancak dönem göstergesi olarak en önemli grubu sikkeler oluşturmaktadır. Bahsi geçen iki yapı içi ve çevresinden toplamda üç bronz sikke ele geçmiştir. Biri Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait iken, höyüğe nasıl geldiği ya da Bizans döneminde mi kullanıldığı anlaşılmamıştır. Çalışma alanlarında Roma dönemine ait bu sikke dışında herhangi bir veriye rastlanılmamıştır. Diğer iki sikke ise *follis* olarak adlandırılan, 40 *nummi* değerinde oldukları ve Bizans imparatoru *Tzimiskes* Dönemine (MS 969-976) ait oldukları anlaşılmaktadır. İki sikkenin de ön yüzünde Hz. İsa betimlenmiş, arka yüzlerinde ise, "IhSЧS / XRISτЧS / bASILЄЧ' / bASILЄ" (İsa Mesih, Kralların Kralı) yazmaktadır (Resim 14) (Bellinger ve Grierson, 1999: 634; Harl, 2002: 34). Bizans Dönemi hem sikkeler hem de C14 tarihleme yöntemi ile kesinlik kazanmıştır. Bizans tabakasında ele geçen bir diğer önemli parça ise Demir Çağı'na ait bir küp ağzı üzerine "Ermenice" yazıların kazındığı örnektir (Resim 15). Bu parça üzerindeki Ermenice yazı tanımlanmasına karşın eksik olduğundan çözülememiştir.

II. Tabaka: Orta Demir (Urartu) Çağı

Demir Çağı tabakası, höyüğün genelinde takibi yapılabilen, kalıntıları olan bir dönem olmasına karşın sonraki dönemler tarafından

oldukça tahrip edilmiştir. Orta Demir Çağı (Urartu) genel olarak bakıldığında oldukça zengin (mimari ve diğer buluntuları bakımından) ve kalabalık bir yerleşim izlenimi vermektedir. İki evreli (erken ve geç) olduğu anlaşılan döneme ait mimari bir bütün olarak tespit edilememiştir. J10 plankaresinin kuzeydoğu köşesine denk gelen alanda taş döşeme ortaya çıkarılmıştır. Döşemenin üzerinde simetrik üç adet *in sütü* taş sütun altlığı bulunmuştur (Resim 16). Döşeme ve çevresinde çoğunlukla Demir Çağı (Urartu) seramikleri ele geçmiştir. Ayrıca aynı açma içinde birbirine paralel doğu–batı yönlü üç teras/set duvarı ortaya çıkarılmıştır. Demir Çağı seramiklerinden dolayı bu teras duvarları Demir Çağ ile ilişkilendirilmektedir (Resim 17 a, b).

Kuzey ve güney alanda yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılan sütunlu yapılar aslında dönemin önemini oldukça iyi yansıtmaktadır (Resim 16, 18). Mimarisi oldukça dağınık olmasına karşın ele geçen buluntular bakımından çok önemli sonuçlar vermektedir. Keza maden işçiliğinin bir höyükte bu denli iyi olması aslında Urartu kültürünün bu konuda ne denli usta olduğunu göstermektedir. İnsan ve hayvan (boğa) biçimli figürinler, mızrak uçları, ok uçları, kılıçlar, kamalar, süs eşyaları ve diğer günlük aletler en iyi maden (bronz) örnekleri oluşturmaktadır (Resim 19, 20). Bunlar dışında çoğunlukla çanak-çömlekler, figürinler, ağırşak ve ağırlıklar, gibi yine zengin bir repertuvara sahip pişmiş toprak eserler de bulunmaktadır (Resim 19-21).

III. Tabaka: Erken Demir Çağı

Erken Demir Çağı, sadece güney alanda bulunan sütunlu yapının altında, bir adet ocak ve bunun etrafında bulunan tam bir yapı izi vermeyen taş sıralarından anlaşılmaktadır. J 10 plankaresinde yer alan teras / set duvarlarının hemen altında iki kısa, çift sıra hatlı teras/set duvarları ortaya çıkmıştır. Kuzeydekinin batı ucunda 2x1.5 m'lik kısmı sağlam olarak kalmış başka bir taş döşeme çıkarılmıştır. (Resim 17 c). Erken Demir Çağı yapı katı hem ele geçen çanak-çömlekler hem de C14 tarihleme yöntemi kullanılarak kesinleşmiştir. Demir Çağı'nın tam anlaşılabilmesi için birçok alanda analiz örnekleri alınmış, ele geçen buluntularda değerlendirilmiş ve son olarak C14 tarihleme yöntemi ile MÖ 1200 – 700 yıllarını kapsayan ve çok evreli bir dönem olarak tanımlanmıştır.

IV. Tabaka: Orta Tunç Çağı

Tepeköy Höyük'te Tunç Çağları kalın bir kültür toprağının (Ortaçağ, Demir Çağları) altında ortaya çıkarılmıştır. 2018 yılında bu dönemlere yönelik çalışmalar çoğunlukla önceki dönemlerde açılan açmalarda ve yeni belirlenen kuzey ve güney açmalarında yapılmıştır. Erken Tunç Çağı'na ait veriler Sondaj 1 ve kuzey alanı J5-J4 açmalarında tespit edilirken Orta Tunç Çağı tabakası kuzey alanın tüm açmalarında ve güney alanı açmasında (J9-10) belirlenmiştir. Höyüğün K5, K6 ve J9 plankareleri Orta Tunç Çağ bulgularının en net olduğu açmalardır. Höyük genelinde yapılan çalışmalarda (eski ve yeni) çok evreli bir Orta Tunç tabakasının varlığı görülmüştür. Özellikle buluntu ve mimari yönden çok zengin olan dönemin, inançsal bağlamda da özellikleri açıkça anlaşılmaktadır. J9 açmasının güney yarısında doğu batı doğrultulu 2 x 3 m ölçülerinde iri taşlarla yapılmış çift sıra taş örgülü bir yapı duvarı tespit edilmiştir. Taş ve duvar işçiliği ile daha önce ortaya çıkarılan taş sıralarından farklılık görünmektedir. Yapı duvarının hemen güneydoğusunda, içinden farklı ebat ve tiplerde boncuklar bulunan bir çömlek ile bir grup Orta Tunç Çağı çanak çömleği ele geçmiştir (Resim 22). Doğu Anadolu Bölgesi'nde Aras Boyalıları ya da II. Bin Kültürü olarak adlandırılan (Özfırat, 2001) ve polikrom-monokrom boyalı çanak çömlekleri ile tanımlanan Orta Tunç Çağı'nın özellikleri höyükte görülmemiştir. Ancak tipoloji bakımından benzer örnekler bulunmaktadır (Resim 23). Bundan dolayı Tepeköy Höyük'ün Orta Tunç Çağı çok ayrı bir öneme sahiptir. Ayrıca höyükte pişmiş topraktan yapılmış farklı buluntu grupları da dikkat çekicidir. Bunlardan biri oldukça iyi perdahlanmış, oluk bezemeli ve kırık olan alt kısımdan anlaşılabildiği kadarıyla farklı süslemelere sahip "kaide-oturak" buluntusudur. Bu buluntunun "oturak" olarak değerlendirilmesinin sebebi ise üst yüzeyin iç bükey yapılmış olması ve kullanımdan kaynaklı yüzeyde silinmenin olmasıdır.

Orta Tunç bulgularının tespit edildiği bir diğer açma K6 plankaresidir. En önemli veri cephesinde geometrik bezemeler bulunan at nalı biçimli pişmiş toprak ocaktır (Resim 24). Erken Tunç Çağ ile özdeşleşen at nalı ocaklarına benzemektedir. Yakın çevreden Malatya-Elâzığ Bölgesi Erken Tunç Çağ merkezlerinde sıklıkla görülmekte-

dir. (Işıklı, 2011). Ocağın önünde makara ve pirizma tipli andironlar (Selvi, 2015: 44-46) olarak bilinen silindirik pişmiş toprak kaideler ile hayvan (boğa) başlarını andıran iki adet pişmiş toprak objeler ele geçmiştir (Resim 25). Kaide ve hayvan başlarının bir arada bulunması kaidelerin andiron özelliğinin aksine hayvan başlarının üzerine bırakıldığı kaideleri akla getirmektedir. Üzerindeki geometrik bezemeler ile önünde bulunan kaideler ve boğa başları ocağın işlevsel rolünün yanında sembolik bir anlam taşıdığını da düşündürmektedir. Ocağın hemen altında steril olarak Orta Tunç seramiklerinin gelmeye başlandığı tespit edilmiştir.

Orta tunç tabakası buluntu yönünden çok zengin bir repertuvara sahip olmasının yanı sıra mimari anlamda da çeşitlilik göstermektedir. Konutlar, işlik alanları, depolama alanları, büyük fırın- (kültsel) ocak kalıntıları ile birlikte maden işleme ile ilgili kalıplar ve dini-inançsal bulgular tespit edilebilen yerlerden bazılarıdır (Resim 26).

V. Tabaka: Erken Tunç Çağı

Erken Tunç Çağ'a ilişkin en net bulgular J6 açmasına aittir. Orta Tunç Çağı tabakasının bitiminde Erken Tunç Çağı'nın geç yapı katına ulaşılmıştır. Anakaya ya da ana toprağı belirlemek ve höyük stratigrafisini anlamak için açmanın ortasına 5.00 x 3,00 m ölçülerinde bir sondaj çalışması başlatılmıştır. Sondajın (1) ilk açıldığı alanda Erken Tunç Çağı, Geç Yapı katı mimarisi açığa çıkarılmıştır. Sondajda derinleşme çalışmalarında Orta Yapı Katı mimarisi de belgelenmiştir. Bu Orta Yapı Katı mimarisinden hemen sonra ise bir kısmı ortaya çıkan yuvarlak yapılar belirmiştir (Resim 27). Bundan dolayı sondajın ölçüleri değiştirilmiş ve birer metre daha genişletilmiştir. Son çalışmalarla birlikte Sondaj 1 olarak ele alınan alanda Erken Tunç Çağı'na ait üç yapı katı ve çoklu evreler tespit edilmiştir. Çalışmalar sırasında tarihleme için gerekli olan analiz malzemeleri toplanmış ve ilgili yapı katı bu malzemeler yardımıyla tarihlendirilmiştir. Keza sondaj çalışmaları boyunca elde edilen veriler C14 tarihleme sonucu ile tamamen uyuşmaktadır[5].

5 Erken Tunç Çağı tabakası "Tepeköy Höyük Erken Tunç Çağı Mimarisi Kronolojik Gelişim ve Değişimleri" adlı bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Sonuç

Tepeköy Höyük kazıları hem bölgenin hem de Doğu Anadolu'nun geçmişine ışık tutmaktadır. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde çok az bilinen Yukarı Murat Bölgesi'nin eski tarihi gün yüzüne çıkmıştır. Bahsi geçen Yukarı Murat Bölgesi çoğunlukla yüzey araştırmalarına bağlı kalınarak çalışılmıştır. Yakın bölgelerde Urartu kalelerine ait kazılar olmasına karşın sınırlı bir kültür ve zaman aralığı incelene bilinmiştir. Tepeköy kazıları ile birlikte bu durum değişmiş ve tıpkı Erzurum-Kars, Malatya-Elâzığ ve Van Havzası gibi bu bölgenin de tarih öncesi çağlara ait kalıntılar taşıdığı somut verilerle desteklenmiştir. Özellikle höyüğün Tunç ve Demir Çağları bakımından zengin olması, bölgedeki höyükleşme kültürü hakkında referans oluşturmuş ve sadece kalelere bağlı olan zamansal ve kültürel sınırların dışına çıkılmıştır. Bu bakımdan Tepeköy hem verileri ile hem de bölgedeki çok katmanlı tabakalanmasıyla çok önemli bir yere sahiptir.

Kaynakça

Bellinger, A. R.- Grierson P. (1999). *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Leo III to Nicephorus III 717-1081*, Volume 3-Part 2, (First Impressıon), Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington D.C.

Biber, H. (2018). *Muş İli Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2009-2014*. İstanbul: Hiperyayın

Biber, H. & Çavuşoğlu, R. (2013). 2011 Yılı Muş-Malazgirt Arkeolojik Yüzey Araştırması. *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Çorum, 303-320.

Burney, C.A. (1966). A First Season of Excavation at the Urartian Citadel of *Kayalıdere*, *Anatolian Studies 16*, 55-111.

Burney, C. A. (1958). Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age. *Anatolian Studies* 8: 157-209.

Erçek, M., & Kılıç, İ. (2019). Muş, Varto, Tepeköy Höyüğü Kurtarma Kazısı. *Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 27*, 215-226.

Erdoğan, S., Erçek, M. & Şen, M. (2020). Kayalıdere Kalesi 2018-2019 Yılı Kurtarma Kazıları: İlk Notlar, *Aras, Türkiye Eski Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2, 19-37.

Erdoğan, S., Erçek, M., Çiftçi, Y., Biber, H., Yılmaz, H. & Ayaz, G. (2021). Muş/Varto Tepeköy Höyüğü Tunç Çağları, *Anadolu Araştırmaları Dergisi (AnAr), 25*, 61-86.

French, D. H., & Summers, G. D. (1994). Pre-Urartian and Urartian Pottery from the Muş Region. *Anatolian Studies, 44*, 77-84

Harl, K. W. (2002). *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber (Bizans M.S. 498–1282)*, (1. Baskı), (Çev. Burçak Delikan), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Işıklı, M. (2011). *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü: Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültürün Analizi,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Kılınç, Z., & Bingöl, İ. (2016). Tepeköy Höyüğü 2014 Yılı Kurtarma Kazısı. *Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı, 24*, 555-564

Kökten, K. (1947). 1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları, *Belleten XI/43*, 431-472.

Özfırat, A. (2001). *Doğu Anadolu Yayla Kültürleri (MÖ II. Binyıl),* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

Rothman, M. S., (1995). The Pottery of the Muş Plain and the Evolving Place of a High Border Land". *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Ankara, 281 – 294.

Rothman, M. S., (1992). Alpaslan Baraj Gölü Alanında Muş Ovasında Yüzey Araştırmaları Ön Rapor, 1991. *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 279-295.

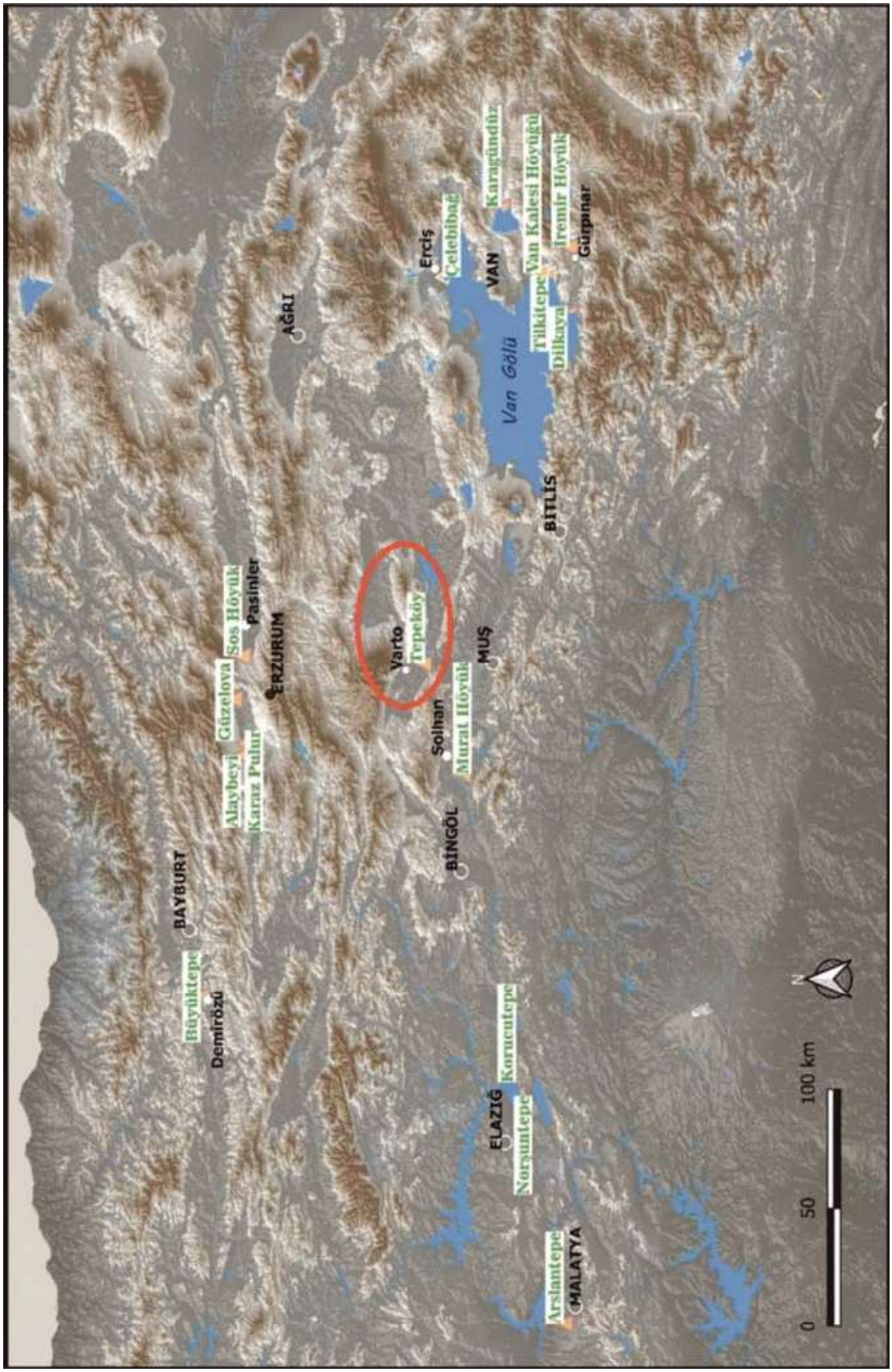
Rothman, M. S.,(2004). Beyond the Frontiers: Muş in the Late Bronze to Roman Periods. In: A. Sagona (Ed.), *A View From The Highlands. Archaeological Studies in Honour Of Charles Burney*, Ancient Near Eastern Studies, 12, Tbilisi, 121-178.

Russell, H. F. (1980). *Pre-Clussical Pottery of Eastern Anutolia.* Oxford: BAR International Series 85.

Selvi, B. B., 2015. Orta ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde İlk Tunç Çağı'nda Andironlar ve Közlükler, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tayfur, E., & Erdoğan, S. (2022). Kayalıdere Kalesi Urartu Çanak Çömleği: 2018/2019 Yılı Kazıları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(57), 157-172.

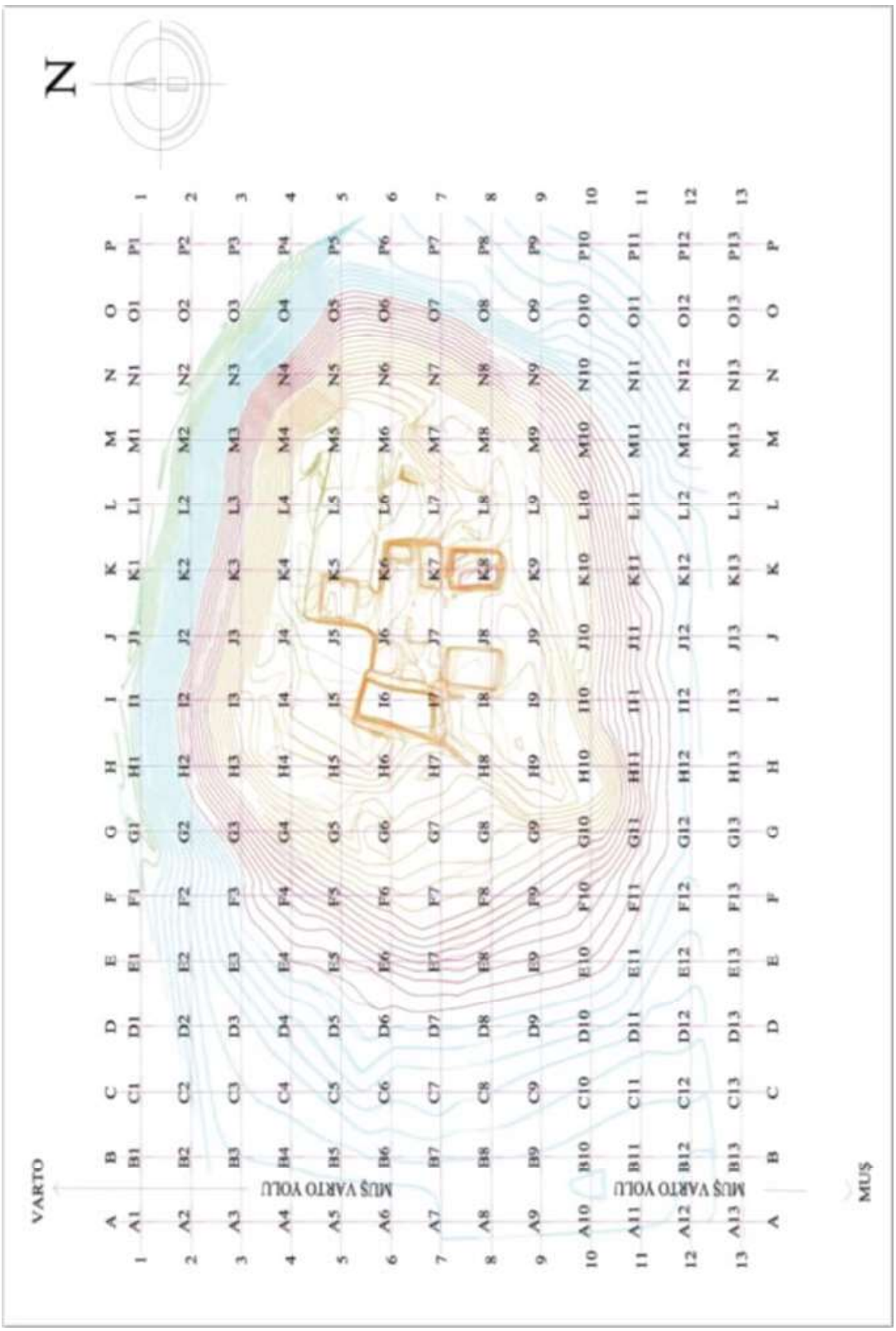
Zirekbilek, D. & Ayaz, G. (2022). Muş Tepeköy Höyüğü Orta Demir Çağ/ Urartu çanak çömleği. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 58, 258 – 278.

Harita 1: Tepeköy Höyük Konumu ve Benzer Yerleşimler

Resim 1: Tepeköy Höyük, Çalışmalar sonrası son görünüm (Baraj suyu altında kalmadan önceki görünüm, Arşiv)

Resim 2: Tepeköy Höyük, 2014 ve 2017 yılları kazı çalışmaları

Resim 3: 2014 yılı çalışmaları, B1 Açması Ortaçağ tabakası ve seramikleri.

Resim 4: 2014 yılı çalışmaları, B2 Açması, Urne ve Urartu dönemi buluntuları

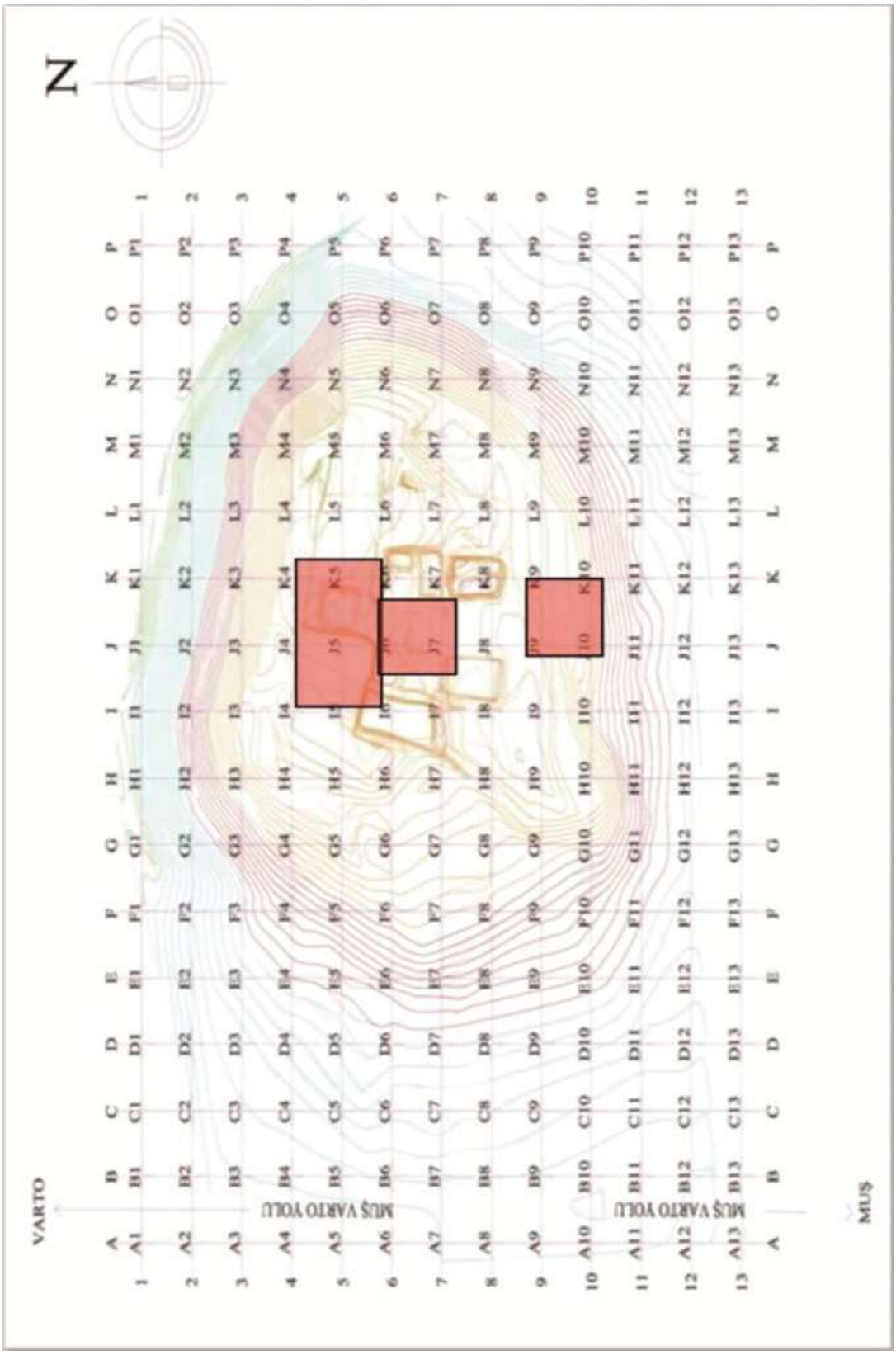
Resim 5: 2014 yılı çalışmaları, A3 Açması, Urne, Urartu Dönemi.

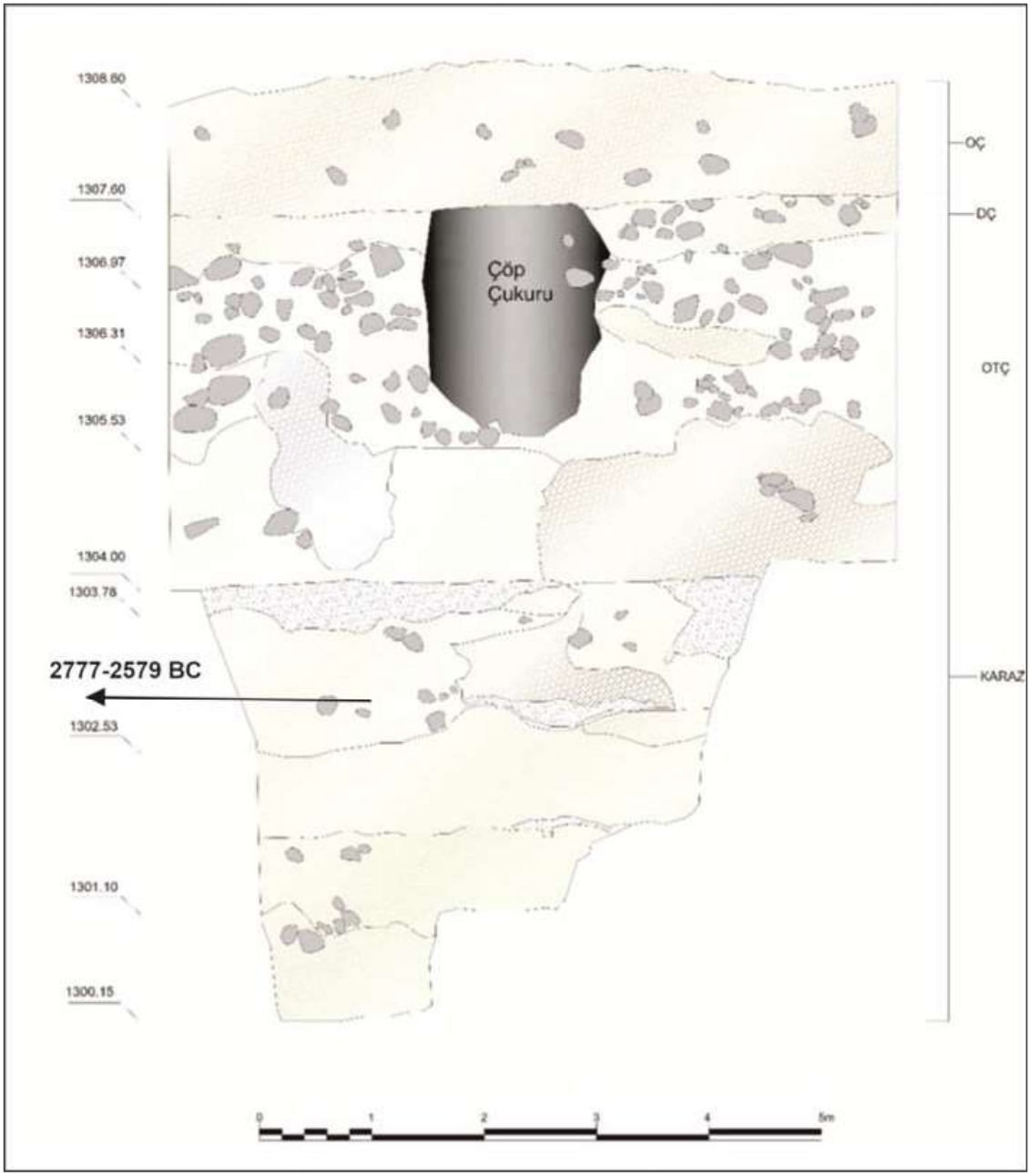
Resim 6: 2017 yılı çalışmaları, B2 Açması, Urartu tabakası duvar ve buluntuları.

Resim 7: 2017 yılı sonu itibariyle höyüğün genel görünümü.

Resim 8: Tepeköy Höyük, 2018 yılı kazı çalışmaları

Resim 9: Sondaj I, Kuzey duvar, (Çiz. S. Şanlı).

Resim 10: Orta Çağ ve Geç dönemlerde yenilenen mimari

Resim 11: Güney alanda ele geçen Orta Çağ ve Geç Dönem toplu buluntuları

Resim 12: Bizans Dönemi Mimarisi ve büyük öğütme taşı (değirmen taşı)

Resim 13: Bizans Dönemi depolama birimleri (Depo olarak kullanılan küpler Orta tunç Çağına ait bir ocağı tahrip etmiştir)

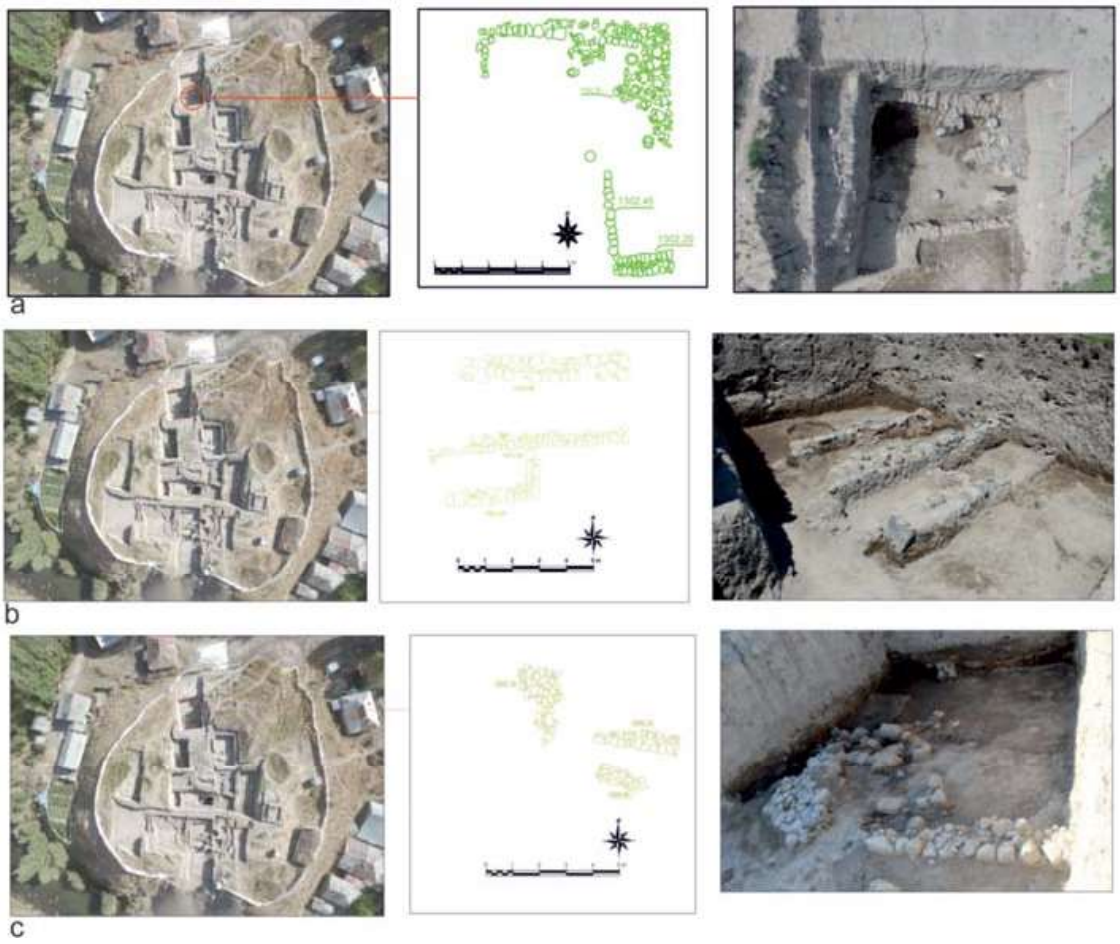
Resim 14: Bizans Dönemi Bronz Sikkeleri

Resim 15: Bizans Tabakasında ele geçen "Ermenice" yazılı küp parçası

Resim 16: Orta Demir Çağı, Güney alanı sütunlu yapı

Resim 17: Güney alanı, Demir Çağ duvarları, a) J10, Orta Demir Çağ sütunlu yapı, b) J10, Orta Demir Çağ teras duvarı, c) J10, Erken Demir Çağ duvarları (Çiz. S. Şanlı)

Resim 18: Orta Demir Çağı, Kuzey alanı sütunlu yapı

Resim 19: Orta Demir (Urartu) Dönemine ait savaş aletleri

Resim 20: Orta Demir (Urartu) Dönemine ait figürin ve süs eşyaları

Resim 21: Orta Demir (Urartu) Dönemine ait pişmiş toprak heykelin ayak kısmı

Resim 22: Orta Tunç Çağı, toplu halde (ezilmiş) ele geçen çanak-çömlekler ve bir çanak içinde bulunan boncuklar

Resim 23: Orta Tunç Tabakasına ait çanak-çömlekler ve pişmiş toprak kaide-oturak

Resim 24: Orta Tunç Tabakasında ortaya çıkarılan at nalı biçimli ocak

Resim 25: Orta Tunç Tabakası, atnalı biçimli ocağın hemen önünde ele geçen pişmiş toprak andiron ve hayvan başları

Resim 26: Orta Tunç Tabakası, K5 plankaresi görünümü

Resim 27: Höyüğün ortasında, J6 açması içinde açılan Sondaj 1 ve Erken Tunç Çağı, Erken Evre yuvarlak yapıları